

КАК ДА ПИШЕМ

ЕСЕ

Есе по повод на проблем от литературна творба

esse – **опит**; като жанр в най-общ смисъл – опит за изказване на размисли, становище, отношение по някакъв проблем; във връзка с художествен текст – разсъждения, споделен личен и културен опит, провокиран от проблем на текста (текстовете) на автора

Литературното есе обикновено се предпочита от учениците с мисълта, че е по-свободно като език и структура и оттам – по-лесно за изказване. Свободата обаче никога не е била лесен избор. Също и в писането. Клишираните общи фрази с изкуствен приповдигнат патос все още не осигуряват успешна защита на темата и жанра на есето. Защото опит означава не само изпробване на някакви умения, а и обобщаването на вече натрупано знание от житейската и културната практика на личността. Именно попадането в различни ситуации, срещането с примери на духовни и езикови прояви от различни времена и пространства формират мисленето, ценностната система на всеки отделен човек и на обществото като човешко единство.

Литературното есе проверява **мисленето на пишещия по някакъв универсален проблем** (например „вярата“ като същност и значимост за всеки човек), като използва за отправна провокация текст или текстове на един или повече творци. Но изложението предполага съпоставянето на личното разбиране на автора на есето с изказаните по художествен път истини, както и с начина, по който други преди нас са разбирали същия проблем. В този смисъл **съдържанието** на есето предполага поне четири основни равнища:

- **разчитането на проблема**, заложен в заглавието (темата) на есето; то играе и ролята на **теза** (основно твърдение), което в изложението ще бъде илюстрирано с примери от различен характер

ПРИМЕР:

Ако темата на есето е „**Вярата – израз на сила или слабост**“ и е отправена от и към текстовете на Вапцаров, началното изясняване на общия (универсалния) смисъл на вярата може да има следния изказ:

Вярата е упование в някакъв авторитет – нещо или някой, което/който ти дава основание да мислиш, че това, което правиш или ти се случва има смисъл, има перспектива. Обикновено авторитетът е външен спрямо индивида, но може да бъде и той самият – и естествено вярата в себе си е най-трудно постижимото отношение. А дали вярването е сила или слабост, не е въпрос с еднозначен отговор.

- **разбирането на живелите преди нас** по поставения проблем: този аспект от съдържанието може да включва примери от различни етапи на историята, културата (митология, фолклор, литература), философията (науката за знанието); Библията също се използва често като „Книга на книгите“, изказала не толкова религиозния, колкото обобщения опит на човечеството в

търсенето на житейските ценности (по същата логика могат да се използват и други подобни книги като Корана например) – така се проявява общата култура на пищеция

ПРИМЕР:

Вярата като безпрекословно доверие в сили извън човешкото се е появила със самото възникване на хората и техните първи опити да си обяснят света, както и своето място в него. Митът е образът-разказ, който древните са имали за създаването на битието и за появата на човека в него. Неговата сакралност се обяснява с общото за всички митологии убеждение, че Боговете са сътворили света от Нищото (Хаоса) и са го подредили по своя преценка, като са отредили на човека ролята на зависим от тяхната воля (така се е появила идеята за Съдбата като предначертаност).

В този примитивен етап хората са живеели много по-непроблемно от сега, защото не са търсели причините за това, което им се случва – всичко се е обяснявало с „предписаното“. Нямаło е представи за добро и зло – благата, които са получавали, са били награда за съобразяването с божествената воля; отнемането им, страданията са били наказание за непримирение. Зевс е бил и причина за изобилието, и гръмовержец, който не е отминавал несъгласието на тези, които са се отклонявали от желанията му.

Старозаветният Бог от първите книги на Библията също е наказвал „непослушните“ – изгорил е Содом и Гомор, разрушил е Вавилонската кула, с която хората са искали да достигнат до него; изпратил е Потопа. И тези събития не са разколебали хората в Него, а са засилили вярата им във всемогъщия Му. Но не може да се каже, че това е израз на слабост – във времето, когато не е имало други обяснения за съществуването на земното, човешкото (науките са били още в зародиш и са били неделими в синкретизма на светопреживяването), упованието в Бог е бил единственият начин за оцеляване във все още неразгаданата истина за света.

Християнството създава друг образ на божественото и оттам – и на вярата в него. Божият син е Богочовек – заченат от Бога-Отец и роден от смъртна. Така той се приближава до земните, носи посланията на безсмъртното, но и познава страданията на хората. Умира, за да ги спаси и възкръсва, за да ги убеди, че Бог е сила и вечност. Христос е милосърден за разлика от наказващия Йехова, изцелява телата и душите на смъртните, проповядва любов и смирение и формулира представата за Добро (не прави на другия това, което не искаш да направят с теб).

Вярата в Него учи хората да живеят заедно в мир (обичай ближния си, обичай и врага си), да приемат живота с всичките му трудности и да се стремят към духовно въздигане, като пренебрегват преходността и незначителността на материалните неща. Неговите последователи са умирали като мъченици, отстоявайки тази вяра, и са се превръщали в светци – образец за подражание поради несломимостта си пред тези, които са се опитали да ги пречупят.

- **разбирането на днешния човек** (в частност на пищеция) по поставения проблем

ПРИМЕР:

Днешният човек е изправен пред изпитанията на своите вери. Ситуацията,

в която живеем е много по-различна и сложна от времето, когато се е родило вярването. Науките са постигнали много истини за направата на света и са разколебали доверието в Бога, като са повишили самочувствието (вярата) на хората от (в) тях самите. Това разпилява ценностите – всеки търси смисъла на живеенето според собствените си знания и представи за важното и неважното, полезното и вредното, възможното и невъзможното.

Но различията между хората ги прави неединни и оттам – слаби. Те се поддават на провокации, на влияния от други, които са по-силни, облечени с власт, и често стават средство за разрушение (войните, тероризма). Загубите, които са следствие от унищожението, водят пострадалите отново до загуба и на вярата в себе си. А природните катаклизми (земетресения, наводнения, урагани) прозвучават като наказание за неспособността на човечеството да съхрани своята единност и хората отново се обръщат към Бога – с молба за прошка и с надежда за спасение, оцеляване.

- **Разбирането на твореца** (творците) по поставения проблем: то се изказва много по-обобщено в сравнение с ЛИС и не се нуждае от разгърнати доказателства; но трябва да бъде съответно само за този автор (а не говорене изобщо) и убеждаващо с избраните текстови илюстрации.

Пример:

Стиховете на Вапцаров изказват смисъла на Вярата като синоним на Живота. Неслучайно първото стихотворение от стихосбирката „Моторни песни“ е именувано „Вяра“. Тя е не просто инстинкт за самосъхранение – вярването е единствената възможност да се получи познанието, да се откриват нови светове („да търсиш в простора далечна планета“), да има не само „днес“, но и „утре“. Защото вярата е всичко, което ни свързва с другите – вярата, че можеш да обичаш, че може да си обичан, че можеш да направиш неща, които да останат и след теб, когато вече няма да те има. А също и да получиш прошка, когато сгрешиш, за да можеш да продължиш нататък.

„Песен за човека“ събира лицата на човешкото в една действителност, където то е проблематизирано. Превръщането на престъпника в „човек“, способен на песен преди смъртта, внушава вярата в способността за себепостигане въпреки условията на съществуването („не стигне ти хлеба, залитнеш от мъка и стъпиш в погрешност на гнило...“). В този смисъл вярата е съдържание на съществуването и негов щит („и бронебойни куршуми за нея няма открити! Няма открити!“).

В композицията на есето тези основни съдържателни моменти могат да бъдат подредени в различна последователност и дори да се преливат един в друг. В това е едно от проявленията на свободния избор на пишещия.

Добро начало – добро настроение; добър край – добро впечатление.

Есето може да бъде рамкирано от мото, използващо цитат от текст на автора и да завърши с други негови думи, както и с пример от друг автор, популярна сентенция или израз на самия пишещ, който обобщава смислово и емоционално неговото лично отношение към казаното.

Пример: като мото на есето за вярата може да се използва цитат от стихотворението „Вяра“, свързан с нейната неизбежност за оцеляването на човека и човешкото:

*Ето, да кажем, вий вземете колко? –
Пшеничено зърно от моята вера.
Бих ревнол тогава, бих ревнол от болка
Като ранена в сърцето пантера.*

*Какво ще остане от мене тогава?
Миг след грабежа ще бъда различен!
И още по-точно, и още по ясно –
Миг след грабежа ще бъда аз – нищо.*

Като финал могат да останат последните думи от стихотворението, както е в предложението пример, а може и нещо друго по преценка на автора, което да задържи вниманието на четящия със своята оригиналност.

Езикът е другото проявление на свободността в есето. В него могат да се смесват начини на изразяване почти от всички стилове – литературнонаучен (в интерпретативните моменти), публицистичен, разговорен, философски – в съответствие с приведените примери. Емоционалната оцветеност, постигната с реторични въпроси, възклицателни изрази, изразява пряко отношението на пишещия, неговата съпричастност към проблема. Но спазването на мярката в това разноезичие никак не е лесна постижимост. И често вместо синхрон, преливане от един изказ в друг, се получава какафонично разногласие и несвързаност.

Този модел на есе е приложим и при писане по някакъв проблем, непредизвикан от художествен текст (например „Не всичко е пари“). В него литературните примери са препоръчителни, но не са задължителни.